

Vladimir BAKRAČ*

TEORIJSKO-EMPIRIJSKI OSVRT NA RELIGIOZNOST PRAVOSLAVNE OMLADINE U CRNOJ GORI – DOGMA I ŽIVOT

Sažetak: U ovom istraživanju polazimo od konstatacije da je Crna Gora dominantno pravoslavno područje. Prema popisu stanovništva iz 2003. godine 74,23% građana se identifikovalo s pravoslavljem. S tim u vezi, religiozi empiričari već mogu da naslute da je riječ o području niske religioznosti jer većina empirijskih istraživanja pokazuje da se na pravoslavno dominantnim područjima ispoljava nizak skor religioznosti. Prema tim istraživanjima Crna Gora važi za vrlo specifičnu sredinu, gdje iskustvena istraživanja, iako skromna, bilježe veoma nizak postotak religioznosti ne samo u komparaciji sa državama iz okruženja, nego i šire. Stoga u uvodnom dijelu rada razmatramo hronološki razvoj religioznosti i zaključujemo da je religioznost Crnogoraca varirala, najčešće u zavisnosti od društveno-političkog uticaja. U socijalističkom periodu naročito je pravoslavna vjera bila deprivilegovana, marginalizovana i proganjana iz društvenog života. Situacija se mijenja obrušavanjem socijalističkog sistema, kada dolazi do revitalizacije moći i ugleda religije kako za pojedinca koji u religiji nalazi smisao životu, tako i za društvo u cjelini. To je period kada dolazi i do naglašenog naučnoistraživačkog interesovanja za religiju. Prema tim pokazateljima revitalizacija religije je najviše zahvatila populaciju mladih. Stoga i naše istraživanje za cilj postavlja religioznost pravoslavne omladine, kao i da istražimo u kom obimu se religioznost danas zadržala među tom populacijom. U tom smislu, napravili smo opsežan upitnik sa većim brojem indikatora. Na osnovu analize dobijenih podataka, primjećujemo da je religioznost pravoslavne omladine u Crnoj Gori na zavidnom nivou, ako u obzir uzmemo indikatore religijske samoidentifikacije i vjere u Boga. Situacija se mijenja kada se analiziraju indikatori koji se odnose na ortopraksiju ili na neke dogmatske postavke kao što je vjera u život poslije smrti, gdje procenat religioznosti opada. Stoga primjećujemo da ortopraksija nije ključan činilac religioznosti. Možemo zaključiti da je religioznost pravoslavne omladine u Crnoj Gori više transcendentnog karaktera, uobličena tradicionalnim vezivanjem za pravoslavlje, nego duhovno poniranje u dubine vjere i poštovanje crkvenoobredne prakse.

* Mr Vladimir Bakrač, Filozofski fakultet, Nikšić

1. UVOD

1.1. TEORIJSKO-HRONOLOŠKI OSVRT

U svim socijalističkim društvima, među kojima nije izuzetak ni Crna Gora, manifestni oblici religije i religioznosti su bili potisnuti u privatnost. Socijalistički sistem, uobličen marksističko-lenjinističkom ideologijom, imao je izuzetno kritičan odnos prema religiji. Prema ovoj ideologiji religija je određena kao oblik otuđenja, pa je stoga društvo u Crnoj Gori pod ideološkim pritiskom bilo izuzetno sekularizovano. Iako ne raspolažemo brojnim naučnim ovjerama sekularizacije iz socijalističkog perioda Crne Gore, sâm popis stanovništva jasno pokazuje da je religija bila u nezavidnom položaju. O tome nedvosmisleno svjedoči i podatak da je tokom socijalističkog perioda pitanje o konfesionalnoj samoidentifikaciji bilo istisnuto kao pitanje u popisu stanovništva sve do 1993. godine. Postavlja se pitanje: da li je riječ o stvarnoj (ne)religioznosti stanovništva u Crnoj Gori ili je religioznost vođena dirigovanim ateizmom morala biti potisnuta u privatnost? Potiskivanjem religije u sferu privatnog oduzima joj se svaka društvena relevantnost i privilegovanost, što je i bio cilj procesa systemske ateizacije. U tom smislu, religija gubi bilo kakav monopol i uticaj na društveni život (privreda, pravo, politika, obrazovanje itd.) i sve je manje pokretač manifestne čovjekove aktivnosti (Vilson 2005).

Pravoslavna crkva je posebno zapala u nemilost systemskoj ateizaciji, samim tim što je pravoslavlje važno za stožer nacionalnog bića u Crnoj Gori. Socijalistička vlast je vjerovala da će neutralizacijom religije postići ciljnu homogenizaciju društva (Blagojević 2005: 163–165). S druge strane, uznapređovalost sekularizacije na pravoslavno homogenom području treba svakako tražiti i unutar same pravoslavne crkve, koja je svoj identitet vezivala za nacionalni, što je prema mišljenju Vukomanovića, jedna od njenih glavnih slabosti (Vukomanović 2001: 103).

Krajem XX vijeka, tačnije sa obrušavanjem socijalističkog sistema, dolazi do revitalizacije i deprivatizacije religije u Crnoj Gori, praćeno društvenim i duhovnim konvulzijama, gdje je religija, mislimo, prepoznala svoju šansu. Osjećaju nesigurnosti izazvanom rušenjem sistema, religija se javlja kao melem na ranu. Na taj način religija budi uspavane funkcije, nudeći identitet i identifikaciju zajednici, integrišući pojedinca u kolektiv (vidjeti: Blagojević 2009). Početkom novog milenijuma dolazi do sve većeg osjećaja i potrebe za religijom, naročito među mladima u Crnoj Gori, u kojima

je religija inače našla sigurno utočište. Procesi ekonomskih, socijalnih, političkih transformacija, praćeni brojnim protivurječnostima i egzistencijalnim teškoćama, dovode do sve većeg vezivanja mladih za religiju. U tom smislu, danas možemo govoriti ne samo o revitalizaciji religije, već o svojevrsnoj stabilizaciji religijskog osjećaja na ovim prostorima. Baviti se religioznošću danas znači biti savremen biti na izvorima bitnih društvenih promjena. I politička klima danas (za razliku od perioda prije 30 godina) daleko je fleksibilnija i dopustljivija za bavljenje religijom u skladu s naučnim uzusima. Donošenje zaključaka o religioznosti nije više opterećeno politički očekivanom i korektnom religijskom slikom. Takva politička klima je široko otvorila vrata sociologiji religije za proučavanje religijskog fenomena u svim njenim vidovima – kako religija utiče na ponašanje društvenih grupa, religijski uticaj i značaj za zajednicu i sl.

1.2. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Istraživanje religioznosti pravoslavne omladine u Crnoj Gori sproveli smo na stratifikovanom uzorku od 226 ispitanika, metodom anketnog upitnika zatvorenog tipa, u periodu mart–jul 2010. godine. Koliko nam je poznato, ovo bi bilo prvo naučno istraživanje mladih pravoslavne vjeroispovijesti u Crnoj Gori. S tim u vezi, ni ciljevi istraživanja ne mogu biti visoko postavljeni. Za opšti cilj uzimamo provjeru stepena religioznosti mladih u klasičnom, dogmatском i crkvenom smislu. To podrazumijeva provjeru religioznosti na osnovu indikatora religijske samoidentifikacije, vjerovanje u dogmatske tvrdnje o Bogu i religijsko praktikovanje.

Istraživanje je obuhvatilo populaciju mladih od 16 do 27 godina na teritoriji Crne Gore, koje je za potrebe istraživanja regionalizovano i to: na sjever (Bijelo Polje, Pljevlja), centralni dio (Nikšić, Podgorica i Cetinje) i jug (Herceg Novi, Tivat i Bar); u dvoetapnom uzorku, prvo smo birali opštine (gradove i sela), a zatim smo birali svaku drugu zgradu (kuću) i svako treće domaćinstvo. Struktura ispitanika koja je obuhvaćena uzorkom opravdava namjeran izbor opština. U odnosu na demografsku strukturu prisutan je nešto veći skor ženskog pola (57,1%) u odnosu na muški (42,9%), veći dio uzorka čine ispitanici u gradu (68,1%) u odnosu na selo (31,9%). U odnosu na zanimanje, ispitanici su se najviše izjasnili kao učenik (60,7%) i student (39,3%).

1.3. SAMOOCJENA RELIGIOZNOSTI

Utvrđivanje opsega religioznosti na osnovu indikatora religijske samoidentifikacije u nauci se smatra ne samo nedovoljnim, već su uopšteni i sintetički pokazatelji religioznosti. Ali svakako je samoocjena religioznosti pouzdaniji indikator od konfesionalne samoidentifikacije pa je to bio presudan činilac da se odredimo za ovu grupu indikatora. U tom smislu odlučili smo se za tzv. precizniju skalu religioznosti, na kojoj su ispitanici mogli da se opredijele za sljedeće ponuđene odgovore:

Tabela 1. Procentualan skor samoocjene religioznosti

Odnos prema religiji	%
Vjernik sam i prihvatam sve što moja vjera uči.	58,4
Religiozan/a, sam ali ne prihvatam sve što moja vjera uči.	23,0
Nijesam načisto sa tim vjerujem li ili ne.	9,3
Prema religiji sam ravnodušan/na.	2,7
Nijesam religiozan/na, ali nemam ništa protiv religije.	6,2
Nijesam religiozan/na i protivnik sam religije.	0,4
Σ	100

Analizom dobijenih podataka vidimo da se u modalitetu religiozan izjasnilo 81,4% ispitanika, kao ravnodušan 12%, a kao nereligiozan 6,6% ispitanika. Preliminarno se može konstatovati da je aktualna religioznost, posmatrano kroz indikatore religijske samoidentifikacije, većinska pojava u Crnoj Gori, bar kada je riječ o pravoslavnoj vjeroispovijesti. Može se konstatovati da je visok trend desekularizacije i revitalizacije religije, koja datira još od početka 90-ih godina prošlog vijeka i danas većinska pojava.

Religijska samoidentifikacija i socio-demografske karakteristike. U odnosu na regiju (sjever, centar, jug) ne postoji statistički značajna razlika među ukrštenim varijablama ($\chi^2 = 12,859$, $df = 10$, $p = 0,232$). Na sjeveru subuzorak iznosi 40,7%. Od ukupnog broja u modalitetu religiozan izjasnilo se 85,9% ispitanika, ravnodušnih prema religiji je 5,4%, dok se u modalitetu nereligiozan izjasnilo 8,7% ispitanika. U centralnom dijelu subuzorak je 30,5% ispitanika. U modalitetu religiozan izjasnilo se 79,7%, ravnodušan 14,5%, a nereligiozan 5,8% ispitanika. Na jugu subuzorak iznosi 28,8%. U modalitetu religiozan izjasnilo se 76,9%, ravnodušan 18,5%, a nereligiozan 4,6% ispitanika. Primjetna je, iako ne značajno, razlika među regijama. Na jugu je religio-

znost nešto niža u odnosu na sjever, što bismo mogli objasniti boljim materijalnim položajem stanovnika na jugu.

U odnosu na polnu strukturu nije primjetna razlika među segmentima ukrštenih varijabli ($\chi^2 = 11,075$, $df = 5$, $p = 0,050$). Subuzorak muške populacije je 42,9%. Od ukupnog broja u modalitetu religiozan izjasnilo se 82,5% ispitanika muškog pola, ravnodušnih je 15,5%, dok se u modalitetu nereligiozan izjasnilo 2% muškaraca. Subuzorak ženskog pola iznosi 57,1%. U modalitetu religiozan izjasnilo se 80,6%, ravnodušan 9,3%, a nereligiozan 10,1% ispitanika ženskog pola. Ocjena religioznosti na osnovu indikatora religijske samoidentifikacije gotovo je identična kod oba pola. Religioznost nije više karakteristika ženskog pola, tako da je time i naša pretpostavka potvrđena da nema razlike u religioznosti u odnosu na pol ispitanika.

Analizom starosti utvrdili smo da nema naglašene razlike među segmentima ukrštenih varijabli ($\chi^2 = 14,978$, $df = 15$, $p = 0,455$). Subuzorak ispitanika od 16 do 19 godina iznosi 35,8%. Od ukupnog broja 81,5% ispitanika se izjasnilo u modalitetu religiozan, ravnodušan 11,1%, a nereligiozan 7,4%. U dobi od 20 do 23 godine subuzorak je 29,4%. Religioznih je 80,3%, ravnodušnih 13,6%, dok se u modalitetima nereligiozan izjasnilo 6,1% ispitanika. U dobi od 24 do 27 godina subuzorak iznosi 34,8%, a odnos prema samoocjeni religioznosti je 82,1% religiozan, 11,5% ravnodušan, a nereligiozan 6,4% ispitanika. U odnosu na starost, procenat je prilično ujednačen.

Mjesto življenja ne bilježi značajnu razliku u religioznosti ($\chi^2 = 3,341$, $df = 5$, $p = 0,648$). Subuzorak u gradu i na selu iznosi 68,2%, odnosno 31,8%. Naše istraživanje pokazuje nešto više religioznih vjernika u gradu u odnosu na selo 83,1%, odnosno 77,9%. Stanovnici seoskog područja prednjače i kada je riječ o ravnodušnim ispitanicima 11,1%, odnosno 13,8%, kao i u modalitetu nereligiozan 5,8% odnosno 8,3%. Možemo zaključiti da religioznost nije više tipično seoska pojava kada je riječ o samoocjeni religioznosti kod pravoslavnih ispitanika, što se može ocijeniti kao svojevrsni trend.

Ispitanici su se u statusnom obilježju zanimanje najviše izjasnili kao učenik 31,4% i student 19,9%. U modalitetu religiozan izjasnilo se 83,1% učenika i 77,7% studenata. Među učenicima ima više ispitanika koji su se izjasnili u kategoriji ravnodušan – 11,3%, odnosno 13,3%, a među studentskom populacijom je više ispitanika koji su se izjasnili u modalitetu nereligiozan – 5,6%, odnosno 11,1% ispitanika. Možemo zaključiti da prema samoocjeni religioznosti nema značajne razlike u odnosu učenik i student ($\chi^2 = 10,279$, $df = 8$, $p = 0,246$).

Analizom dobijenih podataka zaključujemo da je religioznost na osnovu religijske samoidentifikacije prilično ujednačena, u odnosu na statusne karakteristike, kada je riječ o populaciji mladih pravoslavne vjeroispovijesti.

1.4. PRAVOSLAVLJE I VJEROVANJE U DOGMATSKE POSTAVKE O BOGU

Vjerovanje u Boga kao tvorca neba i zemlje, svega vidljivog i nevidljivog, stvoritelja čovjeka te da je naša sudbina u Njegovim rukama, osnovna je dogmatska postavka u hrišćanstvu. Vrijedno je naglasiti da pravoslavni hrišćanin poima Boga kao Svetu Trojicu, tri lica u jednoj suštini. U hrišćanstvu je Bog ljubav pa je stog grijeh biti ateista.

Iako nijesmo sigurni da su ispitanici razumjeli Boga onako kako to predlaže pravoslavna dogmatika, u skladu s tim, napravili smo skalu sa tvrdnjama o Bogu da bismo provjerili religioznost kroz dogmatsko jezgro vjere pravoslavnih hrišćana. Tvrdnje o kojima je ispitanici trebalo da se izjasne su prikazane u Tabeli 2.

Tabela 2. Skor odgovora u odnosu na dogmatske postavke o Bogu

		uopšte se ne slažem	ne slažem se, djelimično	neodlučan sam	uglavnom se slažem	potpuno se slažem
Da li se slažete da treba vjerovati u Boga?	%	1,8%	0,9%	6,2%	25,7%	65,5%
Da li se slažete da je Bog tvorac svega što postoji?	%	3,5%	7,1%	10,2%	27,9%	51,3%
Da li se slažete da je Bog stvorio čovjeka?	%	4,4%	5,3%	18,6%	20,8%	50,9%
Da li se slažete da Bog sve vidi i sve zna?	%	3,5%	5,8%	9,7%	22,6%	58,4%
Da li se slažete da je ljudska sudbina u Božijim rukama?	%	8,8%	7,1%	9,7%	26,1%	48,2%

U Tabeli 2 je jasno istaknuto da su se na sve dogmatske postavke o Bogu ispitanici izjasnili u skor u od oko 50%, dakle polovično. Najviše su se pozitivno izjasnili na pitanje *Da li se slažete da treba vjerovati u Boga?*, u skor u od 65,5%, tako da smo ovaj modalitet ukrstili sa sociodemografskim podacima, dok ćemo se o ostalim postavkama zadovoljiti sa podacima iz Tabele 2. U cilju svrsishodnosti, petostepenu skalu smo podijelili u tri grupe, tako da ćemo

ispitanike koji se uglavnom i potpuno slažu tretirati u grupi *slažu se*, ispitanike koji se kategorično i djelimično ne slažu tretiraćimo da se *ne slažu*, dok treću grupu čine *neodlučni*.

Socio-demografska obilježja i vjera u dogmatske postavke o Bogu. U odnosu na regiju ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na slaganje o vjeri u Boga ($\chi^2 = 14,771$, $df = 8$, $p = 0,064$). Sa tvrdnjom da treba vjerovati u Boga *slaže se* 93,5% ispitanika na sjeveru, u centralnom dijelu 92,8%, a na jugu *se slaže* 86,2% ispitanika. Skor *neodlučnih* istim redosljedom iznosi 4,3%, 2,9% i 12,3%, dok se *ne slaže* 2,2% ispitanika na sjeveru, 4,3% u centralnom i 1,5% u južnom dijelu. Najmanje ispitanika koji *se slažu* sa navedenom tvrdnjom nalazi se na jugu, što objašnjavamo nešto boljim materijalnim položajem i manjim prisustvom tradicije. Na sjeveru se pripadnici pravoslavne konfesije miješaju sa islamskom zajednicom pa i to može uticati na nešto izraženiji skor na tvrdnju o vjeri u Boga.

Prema očekivanju, pol ne utiče značajno na tvrdnju koja se tiče vjere u Boga ($\chi^2 = 2,086$, $df = 4$, $p = 0,719$). Istraživanje pokazuje da vjerovanje u Boga nije više tipično ženska pojava. U kategoriji *slažem se* u odnosu na muški i ženski pol skor iznosi 92,8%, odnosno 89,9%, skor *neodlučnih* je identičan 6,2%, dok je skor ispitanika koji se *ne slažu* 1,0%, odnosno 3,9%.

Među varijablama koje se odnose na starost nema značajne razlike ($\chi^2 = 11,025$, $df = 12$, $p = 0,527$). Da treba vjerovati u Boga *slaže se* 93,8% ispitanika starosti od 16 do 19 godina. Od 20 do 23 godine *slaže se* 89,3%, a od 24 do 27 godina *slaže se* 89,6% ispitanika.

Nema značajnijih statističkih oscilacija ni kada je riječ o školskoj spremi ($\chi^2 = 24,479$, $df = 12$, $p = 0,027$). Sa tvrdnjom da treba vjerovati u Boga *slaže se* 90,3% ispitanika sa osnovnom školom, sa srednjom stručnom 96,5%, a sa završenom gimnazijom 86% ispitanika. *Neodlučnih* ispitanika najviše je sa osnovnom školom 9,6%, srednjom², 3%, a sa završenom gimnazijom 6%. Statistički je zanemarljiv broj ispitanika koji se *ne slažu* da u Boga treba vjerovati.

Tip naselja ne utiče statistički značajno na tvrdnju koja se odnosi na vjerovanje u Boga ($\chi^2 = 2,221$, $df = 4$, $p = 0,697$). Neophodno je istaći da se u prethodnim istraživanjima selo kategorično odupiralo procesima sekularizacije i ateizacije, bar kada je riječ o vjerovanju u dogmatsko jezgro vjere. U tom smislu moglo se zaključiti da je vjerovanje u Boga tipično seoska kategorija. Procesom desekularizacije i revitalizacije religije došlo je do sve većeg smanjivanja razlike, kada je riječ o indikatorima vjere u Boga, u odnosu na grad i

selo. Stoga možemo zaključiti da je došlo do revitalizacije religije prvenstveno u gradskoj sredini.

Rezultati našeg istraživanja ne pokazuju značajnu razliku među segmentima ukrštenih varijabli, a koje se odnose na tip naselja. U modalitetu *slažem se* da treba vjerovati u Boga izjasnilo se 92,1% ispitanika u gradu i 88,8% na selu. Ovim je potvrđena naša pretpostavka da vjera u Boga nije tipično seoska pojava. U modalitetu *neodlučan sam* izjasnilo se 5,1% ispitanika u gradu, odnosno 8,3% na selu, a broj ispitanika koji se *ne slažu* sa tvrdnjom da u Boga treba vjerovati je indentičan 2,7%. Motive za veoma visok postotak vjerovanja na selu možemo tražiti u činjenici da sela koja su obuhvaćena uzorkom nijesu previše udaljena od grada, tako da su pojedini članovi domaćinstva poslom verzirani za grad. Visok procenat vjerovanja u gradu možemo objasniti ekonomskom krizom, teškim zapošljavanjem i niskim ličnim dohotkom koji izaziva osjećaj nesigurnosti, kao i gotovo nekontrolisan rast sociopatoloških pojava u gradskoj sredini.

Bračni status ne utiče statistički značajno na tvrdnje vjerovanja u Boga ($\chi^2 = 16,027$, $df = 12$, $p = 0,119$). S obzirom na to da je riječ o populaciji mladih, većina ispitanika se izjasnila u kategoriji neoženjen i neudata. U ovoj kategoriji, sa tvrdnjom da treba vjerovati u Boga *slaže se* 92,6% ispitanika, istraživanje pokazuje 4,7% *neodlučnih* i 2,6% ispitanika koji se *ne slažu* sa pomenutom tvrdnjom. U kategoriji oženjen i udata 77,8% ispitanika *se slaže* s tvrdnjom da u Boga treba vjerovati.

Razlika nije osjetna ni kada je riječ o učenicima i studentima ($\chi^2 = 7,440$, $df = 8$, $p = 0,490$). Skor pozitivnih odgovora između učenika i studenata je gotovo identičan. Učenici se nešto više *slažu* sa tvrdnjom da u Boga treba vjerovati 95,7%, odnosno 91,1%. Studenti su nešto *neodlučniji* – 4,4% u odnosu na učenike – 2,8%, dok je broj ispitanika koji se *ne slažu* zanemarljiv. Tendencija je da sa povećanjem školske spreme opada stepen vjerovanja. Na to nas upućuje i istraživanje ostalih dogmatskih postavki o Bogu.

2. RELIGIJSKA PRAKSA

Religioznost na nekom području možemo podrobno ocijeniti koristeći veći broj indikatora. Religioznost se najčešće procjenjuje na osnovu religijske svijesti i religijskog ponašanja ili praktikovanja – ortopraksije. Polazeći od navedenih zaključaka, opredijelili smo se za neke od najpoznatijih oblika religijske prakse pravoslavne vjere. U cilju što preciznijeg objašnjavanja i razumijevanja, religijsku praksu smo podijelili u dvije grupe indikatora: participira-

nje tradicionalne prirode (krštenje, crkveno vjenčanje i krsna slava) i aktuelno vezivanje ljudi za religiju (odlazak u crkvu, molitva itd.).

2.1. PRAVOSLAVLJE I PARTICIPIRANJE U OBREDIMA TRADICIONALNE PRIRODE

Brojna istraživanja na pravoslavno dominantnim područjima (Blagojević 1995), pokazuju da je do revitalizacije religije došlo upravo preko poštovanja obreda i religijske prakse. Za ortopraksiju tradicionalne prirode možemo reći da se u odnosu na aktuelnu religijsku praksu (odlazak u crkvu, na liturgiju itd.) bolje odupirala pritisku ateističke ideologije na istraživanom području. U tom smislu, očekujemo da će participacija u obredima tradicionalne prirode biti znatno natpolovična.

Krštenje. Krštenje nije samo jedna od sedam svetih tajni u hrišćanstvu, nego je jedan od osnovnih sakramenata, tako da je suština krštenja duboko religijska i simbolička. Istina je da je sâm čin krštenja pomalo profanizovan i da su iz pripreme krštenja kao obreda odstranjeni svi anahroni elementi.

Kao što kaže Šmeman, krštenje je simbol opraštanja grijeha i obnavljanja života u ljudima, koji je On kao Sin Božiji i Spasitelj donio ljudima (Šmeman 2008). Dakle, krštenje u Hristu predstavlja dar novog života.

Naše istraživanje je tražilo od ispitanika da se izjasne da li su kršteni. S tim u vezi 68,6% ispitanika se izjasnilo da su se krstili, a 31,4% da nijesu. Skor od gotovo 70% pokazuje koliko je tradicionalni element ovog obreda otporan na promjene u sferi kulture i ritualnog ponašanja. To nam govori o tome koliko se ovaj element čvrsto držao u uslovima ateizacije, pa je i danas vrlo frekventan.

Ispitanici su trebali da se izjasne o pitanju *Da li se slažete da djecu treba krstiti?*, da bismo preispitali spremnost naših ispitanika da nastave s tradicionalnim vezivanjem za religiju i u narednim generacijama, pošto krštenje nije samo stvar autonomnog opredjeljenja.

Tabela 3. Distribucija odgovora na pitanje o krštenju djece

Pitanje		Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan sam	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
Da li se slažete da djecu treba krstiti?	%	3,1	2,6	9,3	19,1	65,9

Rezultate ćemo podijeliti u tri grupe: ispitanici koji su se izjasnili u kategorijama potpuno i uglavnom se slažem tretiraćemo kao *slažem se*, a uopšte i

djelimično se ne slažem kao *ne slažem se*, treću grupu čine *neodlučni* ispitanici. Ova pravila će važiti za sve indikatore religijske prakse.

Analizom dobojenih podataka vidimo da se sa krštenjem djece *slaže* 85% ispitanika, dok se 5,7% *ne slaže*, a 9,3% ispitanika je *neodlučno*. Dobijene podatke ćemo ukrstiti sa sociodemografskim karakteristikama.

Što se tiče krštenja, najviše je ispitanika koji su se deklarirali da su se krstili na jugu 81,6%, na sjeveru je 59,7%, a u centralnom dijelu 65,2%. Interesantan je podatak da je u južnom dijelu najmanje ispitanika koji *se slažu* s tvrdnjom da djecu treba krstiti – 81,6%, dok je taj skor na sjeveru 85,8%, a u centralnom dijelu 86,9%.

Obred krštenja je frekventniji kod ženskog pola 72,8% u odnosu na muški – 60,8%. Takođe, sa tvrdnjom da djecu treba krstiti više *se slaže* ženski pol – 86,8% od muškog – 82,4%, mada je procenat prilično ujednačen.

Positivan odgovor na pitanje o krštenju dalo je 51,8% ispitanika od 16 do 19 godina, 66,6% od 20 do 23 godine i 85,8% od 24 do 27 godina. Podaci nedvosmisleno pokazuju da se sa povećanjem godina starosti povećava i broj ispitanika koji su se krstili. Ovi podaci nas navode na zaključak da se krštenje na istraživanom području ne obavlja najčešće u djetinjstvu, već je to i stvar autonomne odluke. Na tvrdnju o krštenju djece skor pozitivnih odgovora istim redoslijedom iznosi 88,8%, 83,3% i 82%. Prema našem istraživanju, bar kada je riječ o obredu krštenja, tradicionalno vezivanje za religiju i crkvu ima veliku šansu i u budućim generacijama.

Više je ispitanika na selu koji su obavili obred krštenja – 69,4% nego u gradu – 66,9%, dok je na selu manje ispitanika koji *se slažu* sa tvrdnjom da djecu treba krstiti – 79,2% u odnosu na gradsku sredinu gdje skor iznosi 87,7% ispitanika.

Ispitanici koji su u braku obavili su obred krštenja u skorosti od 85,1%, a oni koji nisu u braku 64,7%, *slaže se* s tvrdnjom da djecu treba krstiti 86,3% ispitanika koji nisu u braku i 74,1% ispitanika koji su u braku.

Skor učenika koji su se krstili iznosi 50,7%, a studenata 71,1%. Sa tvrdnjom da djecu treba krstiti *slaže se* 90,1% učenika i 77,7% studenata.

Crkveno vjenčanje. Kao što je Sveta Trojica jedinstvo u različitosti, isto se može reći i za brak. Bog čovjeka nije namjerio da živi sam, nego u porodici. Baš kao što je Bog blagoslovio praroditelje rađajte se i množite se, tako i crkva blagoslovi sjedinjenje muža i žene (Ver 2001: 279).

Naši ispitanici su trebali da se izjasne na pitanje *Da li se slažete da je potrebno vjenčati se u crkvi?* Distribuciju odgovora prikazujemo u Tabeli 4.

Tabela 4. Distribucija odgovora na pitanje o crkvenom vjenčanju

Pitanje		Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan sam	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
Da li se slažete da je potrebno vjenčati se u crkvi?	%	4,4	11,1	14,1	32,3	38,1

U poređenju sa podacima koji se odnose na krštenje, vidimo da je nešto manji skor ispitanika koji *se slažu* sa tvrdnjom da je potrebno vjenčati se u crkvi – 70,4%. *Ne slaže se* 15,5%, dok je 14,1% ispitanika *neodlučno*, mada nije isključena mogućnost da se jedan broj njih, usljed procesa socijalizacije i promjena u razmišljanju, svrsta na jednu od ponuđenih opcija.

U komparaciji sa sociostatusnim obilježjima odnos je sljedeći: istraživanje pokazuje da najviše ispitanika koji *se slažu* s tvrdnjom da je potrebno vjenčati se u crkvi ima na sjeveru 78,2%, u centralnom dijelu 60,8% a na jugu 69,2%. U centralnom dijelu je zabilježeno 8,6% ispitanika koji su kategorično protiv, dok na jugu nije zabilježen nijedan ispitanik koji je protiv crkvenog vjenčanja.

Muškarci se nešto manje *slažu* sa tvrdnjom da je potrebno vjenčati se u crkvi 64,9%, dok je taj skor kod ženskog pola 74,4%.

U dobi od 16 do 19 godina sa obredom vjenčanja u crkvi *slaže se* 66,6% ispitanika, od 20 do 23 godine *slaže se* 78,8%, a od 24 do 27 godina 66,6% identično kao u najmlađoj starosnoj grupi.

Na selu je nešto veći broj ispitanika koji *se slažu* sa crkvenim vjenčanjem – 72,2% u odnosu na grad – 69,4%. U gradu je osjetan broj *neodlučnih* 16,2%.

Ispitanici koji su u braku pozitivno su se izjasnili o crkvenom vjenčanju u skorosti od 77,7%, dok su se ispitanici koji nijesu u braku pozitivno izjasnili u skorosti od 68,4%. Čini se da se želja i potreba za crkvenim vjenčanjem javlja u braku ili se povećava pozitivan osjećaj kod ispitanika koji su prošli to iskustvo.

Procenat odgovora na tvrdnju o crkvenom vjenčanju je prilično ujednačen između učenika i studenata i iznosi oko 69%, dok je kod učenika 19,7% *neodlučnih* ispitanika, a kod studenata skor istih iznosi 22,2%.

Krsna slava. U pravoslavlju u kome prednjači SPC najviše se slavi i poštuje svetac zaštitnik. To nije samo karakteristično kod Srba, slave se susrijeću i kod rimokatolika u Boki Kotorskoj, južnoj Hercegovini i sl. Pored porodične postoje i gradske crkvene i druge slave. Samim tim slava je molitveno obraćanje svecu zaštitniku. Ona je zajednička svečanost porodice kao zajednice. Slava koja je jednom primljena ne mijenja se bez velikog razloga i prenosi se sa oca na sina (Kalezić 2000).

Ispitanici su se izjašnjavali na pitanje *Da li se slažete da treba slaviti krsnu slavu?*, a frekvenciju odgovora predstavljamo u Tabeli 5.

Tabela 5. Distribucija odgovora na pitanje koje se odnosi na krsnu slavu

Pitanje		Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan sam	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
Da li se slažete da treba slaviti krsnu slavu?	%	0,9	2,6	4,0	12,4	80,1

Analiza dobijenih podataka nedvosmisleno pokazuje da se većina ispitanika *slaže* da treba slaviti krsnu slavu – 92,5%, što je potvrdilo naša očekivanja. Možemo zaključiti da je slavljenje krsne slave većinski i vrlo rasprostranjen oblik vjerskog ponašanja na ispitivanom području.

U odnosu na regiju, frekventnost slavljenja krsne slave je gotovo identična. Da treba slaviti krsnu slavu pozitivno se izjasnilo na sjeveru 93,4% ispitanika, u centrlnom dijelu 94,2%, a na jugu 89,2% ispitanika.

Da treba slaviti krsnu slavu *slaže se* 94,8% muškaraca i 90,6% pripadnica ženskog pola. Broj ispitanika koji su se pozitivno izjasnili o slavljenju krsne slave identičan je i u odnosu na godine. Od 16 do 19 godina *slaže se* 93,8%, od 20 do 23 godine 93,9%, a od 24 do 27 godina 91% ispitanika.

Da treba slaviti krsnu slavu *slažu se* i ispitanici koji su u bračnoj zajednici u skorju od 85,1%, a ispitanici koji nemaju riješen bračni status 93,6%. U odnosu na učenike i studente skor onih koji *se slažu* sa slavljenjem krsne slave je gotovo ujednačen – oko 92%.

2.2. AKTUELNA VEZANOST ZA RELIGIJU I CRKVU

Aktuelna vezanost za religiju i crkvu se odnosi na ona religijska praktikovanja, koja spadaju u grupu netradicionalne prirode, tako da se mogu nazvati religijskim ili crkvenim neprofanizovanim obredima. Već smo istakli da se proces sekularizacije umnogome ogledao u erodiranju upravo ovog dijela religijske prakse, a da se ocjena o procesu revitalizacije religije najviše zasniva na povratku religijske prakse aktuelne prirode.

Kao pokazatelj obima i stepena religioznosti na nekom području, sociolozi religije koriste indikatore koji se uslovno mogu podijeliti na indikatore koji spadaju u neposrednu dužnost vjernika (u našem istraživanju ti indikatori su: odlazak u crkvu, odlazak na liturgiju) i indikatore kao pokazatelje čina pobožnosti (u našem istraživanju to su: molitva i post).

2.3. RELIGIJSKO PONAŠANJE KAO NEPOSREDNA DUŽNOST VJERNIKA

Posjeta crkvi. U Simvolu vjere se kaže: *Vjerujem u Jednu, Svetu, Sabornu i Apostolsku crkvu...*, a apostol Pavle besjedi Efescima: *Hristos zavole crkvu i sebe predade za nju* (Ef., 5/25). Kao što je rečeno u Simvolu vjere, crkva je Jedno, što znači jedinstvo s Bogom i jedinstvo s ljudima. Kao što Isus Hristos ima dvije jednosuštne prirode, tako i crkva posjeduje sinergiju božanskog i ljudskog, s tom razlikom što je Hristova ljudska strana bezgrešna, dok crkva pod svoje krilo ima članova koji to nijesu (Ver 2001: 233). Zatim, Simvol vjere nastavlja da je crkva Sveta što znači da ona osvećuje naš život silom Božijom, pročišćavajući nas od grijeha i usmjeravajući nas ka Bogu. Crkva je saborna ili na grčkom *katholiki* – što znači punoća, cjelovitost, vaseljenost i univerzalnost. Crkva je univerzalna zato što se Hristos ne obraća nikome ponosob, nijednoj epohi ili kulturi, nego svim kulturama i epohama. Crkva je Apostolska, a riječ *apostol* prevedeno sa grčkog znači poslanik, što znači da crkva počiva na svjedočenju apostola koje je poučavao sâm Hristos (vidjeti: Šmečan 1996: 107).

Naše istraživanje se odnosilo na to da preispitamo koliko mladi pravoslavne vjeroispovijesti često odlaze u crkvu. Naveli smo da odlazak u crkvu spada u neposrednu dužnost vjernika. Za sociološka istraživanja indikator frekventnosti odlaska u crkvu je vrlo relevantan.

Tabela 6. Učestalost odlaska u crkvu kao neposredna dužnost vjernika

Da li idete u crkvu?	%
nedjeljno više puta	4,0
jednom nedjeljno	12,4
do dva puta u mjesecu	21,2
nekoliko puta godišnje	44,2
skoro nikada	8,9
nikada	5,3
ne želim da odgovorim	4,0
Σ	100

Analizom dobijenih podataka, kako smo i očekivali, primjećujemo da je procenat znatno niži u poređenju sa, recimo, tradicionalnom praksom. U tom smislu sumiraćemo odgovore (više puta i jednom nedjeljno, do dva puta u mjesecu) u kategoriju *mjesečnog odlaska* u crkvu, pa s tim u vezi 37,6% ispi-

tanika ide mjesečno u crkvu, što je znatno ispod polovine ispitanika. *Nekoliko puta godišnje* ide 44,2%, a *skoro nikada i nikada* 14,2% ispitanika.

Sada ćemo distribuciju odgovora uporediti sa sociodemografskim statusima: Na sjeveru 43,4% ispitanika ide u crkvu *mjesečno*, 34,8% *nekoliko puta godišnje*, a *skoro nikada i nikada* 18,4%. U centralnom dijelu *mjesečno* ide 28,9%, *godišnje* 53,6%, a *nikada i skoro nikada* 15,9% ispitanika. Na jugu 38,4% ispitanika ide u crkvu *mjesečno*, *godišnje* 44,9%, a *skoro nikada* 7,6%, dok na jugu nije zabilježen nijedan ispitanik koji nikada ne ide u crkvu.

Pripadnici muškog pola bar *mjesečno* idu u crkvu u skoru od 34,1%, a ženskog 40,3%, *nekoliko puta godišnje* ide 51,6% muškaraca i 38,7% pripadnica ženskog pola. *Nikada ili skoro nikada* ne ide u crkvu 13,4% ispitanika muškog pola i 15,5% ženskog.

U dobi od 16 do 19 godina *mjesečno* ide u crkvu 34,6%, od 20 do 23 godine 46,9%, a od 24 do 27 godina 33,3% ispitanika. *Nekoliko puta godišnje* u crkvu ide istim redoslijedom godina 45,6%, 31,8% i 52,5%, a *nikada i skoro nikada* 14,8%, 21,2% i 8,9%.

Ispitanici na selu, očekivano, idu češće u crkvu. *Mjesečno* u gradu ide 34,4%, a na selu 44,4% ispitanika. *Nekoliko puta godišnje* 49,3% u gradu i 33,3% na selu, a *nikada i skoro nikada* 13,6% u gradu i 16,6% na selu.

Ispitanici koji nijesu u braku *mjesečno* idu u crkvu u skoru od 37,3%, *godišnje* to čini 44,2% ispitanika, a *nikada i skoro nikada* 15,2%. Ispitanici koji su u braku nešto češće idu u crkvu. *Mjesečno* to čini 48,1% ispitanika, *godišnje* 33,3%, a *nikada i skoro nikada* 14,8%.

Studenti nešto češće idu u crkvu u poređenju sa učenicima. *Mjesečno* ide 31% učenika i 37,8% studenata. *Nekoliko puta godišnje* u crkvu odlazi 50,7% učenika i 40% studenata, a *nikada i skoro nikada* 14% učenika i 20,2% studenata.

Sa stanovišta cjelokupnog ukrštanja, više je ispitanika koji idu u crkvu nekoliko puta godišnje nego onih koji to obavljaju redovno. Ne može se reći da je posjeta crkvi ni tipično gradska ni tipično seoska kategorija, a ni tipično ženska niti tipično muška. Granica se jednostavno zamagluje.

Liturgija. Riječ liturgija označava zajedničko djelovanje u pravoslavnoj crkvi, tj. zajedničko djelovanje pripadnika crkve, okupljenih kao zajednica naroda Božijeg.

Dakle, liturgija je jedna od glavnih dužnosti istinskog vjernika, koja se zajedno sa ostalim dužnostima živi u Hristu, sa njegovim stradanjem i Vaskrsnućem. U tom smislu, ovaj obredni čin, u sociološkim istraživanjima, važi za vrlo relevantan indikator religioznosti ili vezanosti ljudi za religiju i crkvu.

Naše istraživanje je tražilo od ispitanika da se izjasne na pitanje *Da li idete na nedjeljnu liturgiju?* Distribuciju odgovora prikazujemo u Tabeli 7.

Tabela 7. Učestalost odlaska na liturgiju

Pitanje		nikada	rijetko	povremeno	često	redovno
Da li idete na nedjeljnu liturgiju?	%	36,7	31,4	21,7	8,0	2,2

Analiza dobijenih podataka opravdava naša očekivanja. Svega 10,2% ispitanika ide često ili redovno na liturgiju. U crkvu ide redovno 37,6% ispitanika, što opravdava naš zaključak da odlazak u crkvu diktira tradicionalna praksa. Rijetko ili nikada ne ide na liturgiju 68,1% ispitanika.

Sada ćemo analizirati učestalost obavljanja ove vjerske dužnosti sa socio-demografskim karakteristikama: Na sjeveru često i redovno odlazi na liturgiju 11,9%, a nikada i rijetko 68,4% ispitanika. U centralnom dijelu nijedan ispitanik se nije izjasnio da to čini redovno, a često na liturgiju ide 5,4%, a nikada ne ide ili rijetko kada 76,8% ispitanika. Na jugu nikada ili rijetko ide 58,4%, a često i redovno 12,3%.

Ženski pol nešto češće odlazi na liturgiju 11,6%, a muškarci 8,2%. Nikada ili rijetko kada na liturgiju ide 65,9% muškaraca i 69,7% ispitanika ženskog pola.

Nikada i rijetko kada na liturgiju ide 70,3% ispitanika od 16 do 19 godina, 68,2% od 20 do 23 godine i 66,7% od 24 do 27 godina, dok to često ili redovno čine, istim redoslijedom godina, 12,1%, 8,9% i 9% ispitanika.

Ispitanici na selu često ili redovno odlaze na liturgiju u skorosti od 6,9%, a u gradu 11,6%. Nikada ili rijetko to čine u gradu – 70,8%, a na selu 62,5%.

Ispitanici koji nijesu u braku često i redovno odlaze na liturgiju u skorosti od 9,4%, a nikada ili rijetko 69%. Ispitanici koji su u braku nešto češće odlaze na liturgiju – 14,8%, a ne ide 63% ispitanika.

Među studentima nikada ili rijetko ide na liturgiju 71,1% ispitanika, a često 8,8%, nije zabilježen nijedan ispitanik koji na liturgiju ide redovno. Među učenicima 67,6% ne ide, a 11,2% ide na liturgiju.

2.4. RELIGIJSKO PONAŠANJE KAO ČIN POBOŽNOSTI

Molitva. Božija sila i milost postižu se molitvom. Bez molitve niti ima duhovnog života niti pobožnosti. Molitva van crkve mora biti tiho moljenje u ti-

šini i tajnosti vlastite sobe. To je osnovno pravilo koje je Hristos ostavio (Mt., 6/5–6).

Molitva u sociološkim istraživanjima važi za vrlo snažan indikator pri ocjeni religioznosti. Ona je najčešće uslovljena nekim ličnim problemima, što je i razlog da ne insistiramo u istraživanju na zajedničkoj molitvi u crkvi, već smo pitali *Da li se molite Bogu u toku dana i van crkve?*

Tabela 8. Distribucija odgovora o molitvi van crkve kao čin pobožnosti

Pitanje		nikada	rijetko	povremeno	često	redovno
Da li se molite Bogu u toku dana i van crkve?	%	12,8	24,8	26,6	18,6	17,2

Analizom dobijenih podataka dobijamo skor od 35,8% ispitanika koji se mole često i redovno, a 37,6% ispitanika to ne čini nikada ili rijetko.

Ukrštanjem sa sociostatusnim obilježjima vidimo da među varijablama nema bitnih razlika.

Nikada ili rijetko kada se moli 43,4% ispitanika na sjeveru, dok to čini često i redovno 35,8% ispitanika. U centralnom dijelu se nikada ili rijetko moli 31,8%, a često i redovno 39,1% ispitanika. Na jugu se nikada ili rijetko moli 35,3%, a često i redovno 32,3%.

Ženski pol je nešto revnosniji u molitvi od muškaraca. Često i redovno to čini 39,5% ispitanika ženskog pola, a muškog 30,9%. Nikada ili rijetko se moli 44,3% muškaraca i 32,5% ispitanika ženskog pola.

Nikada ili se rijetko moli 27,1% ispitanika od 16 do 19 godina, od 20 do 23 godine 51,5%, a od 24 do 27 godina 37,1% ispitanika. Često i redovno se moli 44,4% ispitanika od 16 do 19 godina, od 20 do 23 to čini 31,8%, a od 24 do 27 godina 30,7% ispitanika.

Na selu je više ispitanika koji se ne mole ili to čine rijetko kada – 44,4%, a u gradu 34,4%, dok se moli često i redovno 38,9% ispitanika u gradu i 29,1% na selu.

Ispitanici koji su u braku često se mole u skorcu od 22,2%, a koji nijesu u braku to čine u postotku od 38,4%. Proporcionalan odnos ispitanika koji se ne mole 48,2% u braku i 37,3% koji nijesu u braku. Molitvu češće obavljaju ispitanici koji nijesu u braku.

Nikada ili se rijetko kada moli 26,8% učenika i 46,6% studenata, dok to često ili redovno čini 43,6% učenika i 33,3% studenata. Tendencija je da se sa porastom školske spremanje broj ispitanika koji se često i redovno mole.

Post. Post je jedna od osnovnih postavki u hrišćanstvu. I sâm Isus je postio, a tome je učio i svoje učenike, o čemu svjedoči jevanđelje (Mt., 6/16–17).

Osnovni cilj posta u pravoslavnoj vjeri je da čovjek ovlada sobom, a ne da tjelesne strasti ovladaju njime. Ljudi bi trebalo da poste ne samo da bi se oslobodili strasti, već da bi mogli uspješno da služe Bogu koji ih je u Hristu i Duhu spasio. Post bez truda u vrlini je uzaludan (Hopko, 2009: 146, knj. IV).

Tabela 10. Skor odgovora o postu kao činu pobožnosti

Pitanje		nikada	rijetko	povremeno	često	redovno
Da li postite?	%	14,6	22,6	34,1	19,9	8,8

Često i redovno posti 28,7% ispitanika, 34,1% povremeno, a nikada i rijetko 37,2% ispitanika. Možemo reći da se ova dužnost vjernika nalazi na nivou već analiziranih obreda aktuelne vjerske prakse.

Pratićemo djelovanje sociodemografskih karaktera prema postu. Da nikada ili rijetko posti najmanje se izjasnilo na sjeveru 29,3%, a to čini često i redovno 43,4%. Dakle najviše se post poštuje na sjeveru, zatim na jugu 21,5% dok je skor u centralnom dijelu 15,9%.

Ženski pol nešto više posti (često i redovno) – 29,8%, odnosno 27,9% kod muškog pola. Nikada ne posti ili rijetko 36% muškaraca i 37,4% ženskog pola. Postotak u svim varijablama je gotovo ujednačen, tako da post nije tipično ženska ni tipično muška kategorizacija.

Nikada ili rijetko posti 30,8% ispitanika od 16 do 19 godina, od 20 do 23 godine 42,4% i od 24 do 27 godina 39,7%. Često i redovno posti istim redoslijedom godina 34,5%, 24,2% i 26,9%. Istina, najviše poste mlađe generacije, ali se ne može zaključiti da se sa povećanjem godina smanjuje praktikovanje posta.

Post je više izražen na selu, 34,7% na selu posti često i redovno, a nikada i rijetko 27,7%. U gradu često i redovno posti 25,9%, a nikada i rijetko 41,5% ispitanika.

Ispitanici koji nijesu u braku nikada i rijetko poste 36,8%, a ne posti 27,3%. Ispitanici u braku poste u skoru od 40,7%, a ne poste u iznosu od 33,3%.

Učenici više poste u odnosu na studentsku populaciju – 32,3%, odnosno 13,3%, rijetko ili nikada ne posti 55,5% studenata i 32,3% učenika.

3. RELIGIOZNOST I TEOLOŠKO-DOKTRINARNO POZNAVANJE VJERE

Nakon što smo analizirali stepen i opseg religioznosti mladih na osnovu indikatora koji se odnose na religijsku identifikaciju, vjerovanje u dogmatске postavke o Bogu, tradicionalnu i inherentnu vjersku praksu, mislimo da

je na mjestu da se osvrnemo na poznavanje teološke doktrine vjere kojoj ispitanik pripada. Osnovni cilj koji smo imali na umu i kojim smo se rukovali u ovom istraživanju jeste da utvrdimo stepen poznavanja teološke doktrine vjere, kao i da uporedimo stepen razlike teološkog znanja među vjerskim grupama. Smatramo da bismo ovim indikatorima umnogome precizirali sliku o religioznosti mladih u Crnoj Gori. U dosadašnjoj analizi primijetili smo da su ispitanici vrlo revnosni u poštovanju obredne prakse tradicionalne prirode, vjeruju u Boga, spremni su da se samodeklarišu kao religiozni, tako da smo ovim dijelom htjeli da provjerimo koliko su pomenuti indikatori religioznosti proporcionalni stepenu vjerskog znanja.

Grupom indikatora koji se odnose na ispitivanje poznavanja teološke doktrine vjere imali smo za cilj da što relevantnije donesemo zaključak o religioznosti mladih na istraživanom području. Istina, poznavanje ili nepoznavanje teološke doktrine nije dovoljno relevantan činilac religioznosti. Neko može biti duboko religiozan, a da ne poznaje teološku doktrinu vjere, kao i suprotno, poznaje dobro teološku doktrinu, a daleko je od religiozne osobe.

U svakom slučaju, na osnovu indikatora o teološkom poznavanju doktrine vjere dobićemo relevantniju i cjelovitiju sliku religioznosti mladih. Imajući na umu do sada rečeno, napravili smo poseban test. Test sadrži sedam pitanja, a svako pitanje ima ponuđena četiri odgovora, od kojih je samo jedan tačan. Na kraju je ispitanik mogao da se odluči za petu opciju *ne znam da odgovorim* na postavljeno pitanje. Za ovu opciju smo se odlučili da ispitanik ne bi morao da zaokružuje nesumice bilo koji odgovor.

U skladu sa utvrđenim načinom istraživanja, ovdje smo izvršili podjelu uzorka ispitanika, posebno za sve tri vjeroispovijesti na tri cjeline ili subuzorke: grupa (1) nepoznavanje teološke doktrine; grupa (2) umjereno poznavanje doktrine; grupa (3) solidno poznavanje vjerske doktrine. U nepoznavanju teološke doktrine rangirani su ispitanici koji su dali do dva tačna odgovora, umjereno poznavanje nosi sa sobom do pet tačnih odgovora, dok je solidno poznavanje značilo da ispitanik tačno odgovori na najmanje šest pitanja.

3.1. PRAVOSLAVLJE I TEOLOŠKO POZNAVANJE DOKTRINE

Distribuciju odgovora ispitanika pravoslavne vjeroispovijesti prikazaćemo u sljedećim tabelama.

Koji je osnovni izvor iz kojeg se pravoslavni hrišćanin upoznaje sa svojom vjerom?	f	%
Sveto predanje	9	4,0
Bogoslužjenje	11	4,9
<i>Sveto pismo</i>	137	60,6
Djela svetih otaca	4	1,7
Ne znam odgovor	65	28,8
Σ	226	100

Deset božijih zapovijesti Bog je dao:	f	%
Jovanu Krstitelju	46	20,4
<i>Proroku Mojsiju</i>	63	27,9
Praocu Avramu	1	0,4
Proroku Iliji	2	0,9
Ne znam odgovor	114	50,4
Σ	226	100

Koji od proroka je pisao Psalme?	f	%
Jeremija	7	3,1
Isaija	11	4,9
Solomon	9	4,0
<i>David</i>	19	8,4
Ne znam odgovor	180	79,6
Σ	226	100

Gospod Isus Hrist je:	f	%
Bogočovjek	58	26,7
<i>Božiji poslanik</i>	65	28,8
Čovjek	8	3,5
Bog	61	26,9
Ne znam odgovor	34	14,9
Σ	226	100

Roditelji Presvete Bogorodice su:	f	%
Zaharije i Jelisaveta	7	3,1
Stefan i Ana	2	0,9
<i>Joakim i Ana</i>	39	17,3
Josif i Marija	58	25,7
Ne znam odgovor	120	53,0
Σ	226	100

Koja od navedenih sveštenih radnji ne spada u sedam svetih tajni	f	%
Krštenje	3	1,3
Miropomazanje	8	3,5
Brak	16	7,1
<i>Opijelo</i>	54	23,9
Ne znam odgovor	145	64,2
Σ	226	100

Pisci četiri jevanđelja su:	f	%
Matej, Petar, Luka, Jovan	16	7,1
Pavle, Marko, Matej, Luka	7	3,1
Jovan, Pavle, Petar, Luka	8	3,5
<i>Matej, Marko, Luka, Jovan</i>	89	39,4
Ne znam odgovor	106	47,0
Σ	226	100

Ispitanici su najviše znali odgovor na pitanje koje se odnosi na izvor hrišćanskog upoznavanja sa vjerom. Ako ovome dodamo sljedeći po veličini tačnih odgovora, koji se tiče pisaca jevanđelja, dobijamo zaključak da su se ispitanici pri čitanju Svetog pisma zadržavali samo na Novom zavjetu. Svega 26,7% ispitanika je tačno odgovorilo da je Hristos Bogočovjek, što nas navodi na zaključak da je vrlo mali broj onih koji poznaju suštinu značenja Hristove ličnosti, a što je osnova dogmatskog jezgra hrišćanstva.

3.2. SOCIO-DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE GUPE (1) I (2) NEPOZNAVANJA I UMJERENOG POZNAVANJA TEOLOŠKE DOKTRINE

U odnosu na ukupan uzorak pravoslavnih ispitanika (N = 226), upoređićemo odnos subuzorka nepoznavanja (42,9%) i umjerenog poznavanja (57,1%) teološke doktrine vjere.

U odnosu na regiju na sjeveru skor nepoznavanja je 38,1%, a umjerenog poznavanja 61,9%, u centralnom dijelu proporcionalan odnos iznosi 49,2%, odnosno 50,8%, a na jugu 43,1%, odnosno 56,9%. Iako je na sjeveru nešto veći postotak umjerenog poznavanja, možemo konstatovati da ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na regiju ($\chi^2 = 2,031$, $df = 2$, $p = 0,520$).

S obzirom na pol, skor nepoznavanja teološke doktrine je 45,4%, a umjerenog poznavanja 54,6% kod muškog i 41%, odnosno 59% kod ženskog pola ($\chi^2 = 0,413$, $df = 1$, $p = 0,520$).

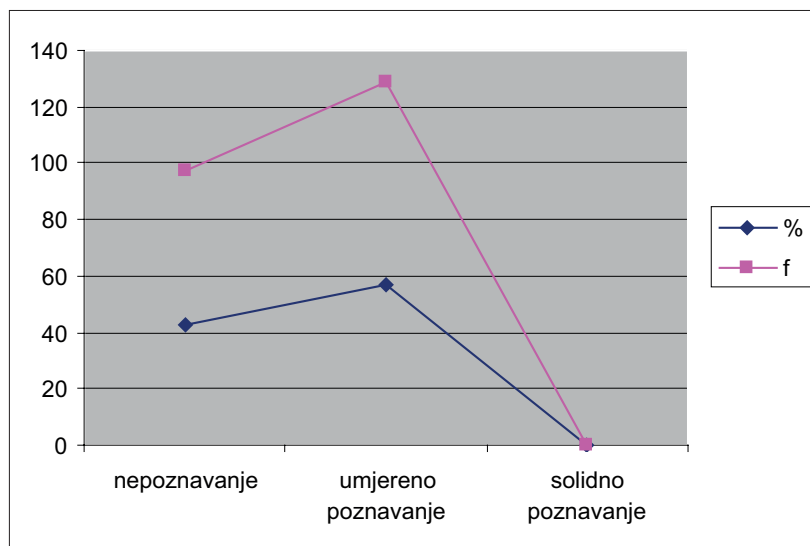
U odnosu na starosnu dob odnos između nepoznavanja i umjerenog poznavanja doktrine je sledeći: 16–19 = 39,6%, odnosno 60,4%; 20–23 = 45,4%, odnosno 54,6%; 24–27 = 44,8%, odnosno 55,2%. Među segmentima ukrštenih varijabli nema bitne razlike ($\chi^2 = 1,432$, $df = 3$, $p = 0,698$).

U gradu skor nepoznavanja teološke doktrine iznosi 39,6%, a umjerenog poznavanja 60,4%, dok je taj odnos na selu oko 50% ($\chi^2 = 2,162$, $df = 1$, $p = 0,141$).

Skor ispitanika koji su u braku, a koji ne poznaju doktrinu je 40,7%, a umjereno poznaje 59,3%. Odnos u nepoznavanju i umjerenom poznavanju doktrine kod ispitanika sa neriješenim bračnim statusom iznosi 42,6%, odnosno 57,4% ispitanika ($\chi^2 = 1,756$, $df = 3$, $p = 0,624$).

Skor nepoznavanja teološke doktrine kod učenika iznosi 39,4%, a umjerenog poznavanja 60,6%. Kod studentske populacije 31,2% ne poznaje, a 68,8% umjereno poznaje doktrinu pravoslavne vjere ($\chi^2 = 2,557$, $df = 2$, $p = 0,278$).

Nijedan ispitanik nije ispunio zadati kriterijum da bismo mogli analizirati grupu (3) – solidno poznavanje teološke doktrine.

Grafikon 1. Intenzitet poznavanja teološke doktrine pravoslavnih vjernika

4. ZAKLJUČAK

Sumiranjem rezultata iz istraživanja možemo zaključiti da je religioznost pravoslavne omladine u Crnoj Gori na zavidnom nivou. Revitalizacija religije

ne samo da je evidentna činjenic, već je riječ o svojevrsnoj stabilizaciji religioznosti sa tendencijom daljeg rasta. Visok skor religioznosti je očigledan kroz sve strukturalne elemente, istina, različitim intenzitetom. Zavidan postotak religioznosti se ogleda u indikatorima samoocjene religioznosti (81,4%) i u saglasnosti s tvrdnjom da treba vjerovati u Boga (91,2%). Ništa manje nije rasprostranjena religioznost ako u obzir uzmemo indikatore tradicionalne vjerske prakse (krštenje, slavljenje krsne slave i sl.). Ali moramo primijetiti da je nešto veća erodiranost aktuelne vjerske prakse, bilo da je riječ o neposrednoj dužnosti vjernika, ili o indikatorima koji se vezuju za čin pobožnosti.

Ne može se zaključiti da nije došlo do povećanja religioznosti i na osnovu indikatora aktuelne prirode, ali u znatno manjem skoru u komparaciji sa indikatorima religijske svijesti i tradicionalne vjerske prakse. U tom smislu, iako je bliže, ali se u cjelini ne bismo mogli saglasiti da je u Crnoj Gori prenaplašeno upečatljivo *vjerovanje bez pripadanja* (Davie 2005; Đorđević 2009). Mislimo dakle, da se religioznost (vezanost za religiju i crkvu) mladih pravoslavne vjeroispovijesti najšire očituje među vjernicima koji se religijski samoidentifikuju, većinski učestvuju u obredima tradicionalne prirode, saglasni su da u Boga treba vjerovati, a selektivno učestvuju u obredima aktuelne prirode. Dakle, riječ je o vjerniku koji najčešće nekoliko puta godišnje ide u crkvu, a još ređe posti, ide na liturgiju i moli se Bogu i van crkve. Stoga je religioznost u Crnoj Gori više tradicionalnog karaktera, dok ortopraksija ne predstavlja ključan segment pobožnosti.

LITERATURA

- [1] Blagojević, Mirko (1995): *Priplizavanje pravoslavlju*, Niš: JUNIR, Gradina.
- [2] Blagojević, Mirko (2005): *Religija i crkva u transformacijama društva*, Beograd: Filip Višnjić.
- [3] Blagojević, Mirko (2009): Empirical (Re)volution of Revitalisation of Orthodox Christianity, in Daniela Gavrilović (edited) *Revitalization of Religion Theoretical and comparativ Approaches*, YSSS Anuual – Year XVI, Niš.
- [4] Davie, Grace (2005): *Religija u suvremenoj Europi – mutacija sjećanja*, Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga.
- [5] Đorđević, B. Dragoljub (2009): Religiousness of serbs at the Beginning of the 21 st Centery: What is it About? In: Daniela Gavrilović (edited) *Revitalization of Religion Theoretical and comparativ Approaches*, YSSS Anuual – Year XVI, Niš.
- [6] Hopko, Tomas (2009): *Pravoslavna vera – osnovni priručnik o Pravoslavnoj crkvi*, knjiga I–IV; Kragujevac: Kalenić.

- [7] Kalezić, M. Dimitrije (2000): *Krsna slava u Srba*, Beograd: Narodna knjiga; Alfa.
- [8] Sveto Pismo (2004): *Sveti arhijerejski sinod srpske pravoslavne crkve*.
- [9] Šmeman, Aleksandar (1996): *Verujem*, Cetinje, Svetigora.
- [10] Šmeman, Aleksandar (2008): *Vodom i duhom*, Manastir Hilandar.
- [11] Ver, Timoti (2001): *Pravoslavna crkva*, Beograd: Zavet.
- [12] Vilson, Brajan (2005): *Novi likovi hrišćanske zajednice*, u: Makmaners, Dž., *Oksfordska istorija hrišćanstva*, Beograd: CLIO.
- [13] Vukomanović, Milan (2001): *Sveto i mnoštvo – izazovi religijskog pluralizma*, Beograd: Čigoja štampa.